

POJEM PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI V DÍLE PROF. JOSEFA MACURA

JIRÍ HANDLAR

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Příspěvek se zabývá pojmem právní odpovědnosti v díle prof. J. Macura.

Klíčová slova v rodném jazyce

Právní odpovědnost.

Abstract

This paper deals with the concept of legal liability in the work of prof. J. Macur.

Key words

Concept of legal liability.

1. ÚVOD

Prof. Josef Macur je všeobecně považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů české právní vědy občanského práva procesního 2. poloviny 20. století. J. Macur však nebyl pouze výjimečným procesualistou, mimořádnou hodnotu mají také jeho práce z oblasti občanského práva hmotného, která poněkud neprávem zůstávají ve stínu jeho děl procesních.

Zřejmě nejvýznamnějším hmotněprávní dílem J. Macura je jeho práce „Odpovědnost a zavinění v občanském právu“¹, ve které se Macur obsáhle věnuje problematice pojmu právní odpovědnosti.

Právní odpovědnost patří k pojmům, kterým je v právní vědě věnována dlouhodobě hlubší pozornost, přesto se jedná o pojem, který právní věda zatím nedokázala naplnit jednoznačným obsahem. Diskuse o povaze právní odpovědnosti trvá v české právní vědě již déle než padesát let, přesto lze i v současné době konstatovat, že právní odpovědnost zůstává stále sporným a teoreticky nejasným právním pojmem.

Macur se ve své práci zabývá velmi podrobně pojmem a předpoklady právní odpovědnosti, shrnuje, systematizuje a hodnotí názory na tuto problematiku, které byly dříve vysloveny nejen v české, ale i zahraniční (zejména tehdejší sovětské) právní vědě, a sám také zaujímá vlastní stanovisko k tomuto právnímu pojmu. Význam Macurovy práce se však ani zdaleka nevyčerpává závěry, které se týkají pojmu právní odpovědnosti, v rámci úvah o tomto pojmu provedl Macur také zevrubnou analýzu řady dalších právních pojmů a institutů, které s pojmem právní odpovědnosti souvisí, zejm. pojmu sankce, mechanismu právní regulace sankce, následků porušení povinnosti, významu státního donucení při vynucení práva, struktury právní normy a některých dalších.

Není v možnostech tohoto příspěvku zabývat se prací J. Macura o právní odpovědnosti v celé její šíři a hloubce, v dalším textu je proto pozornost zaměřena pouze na otázku samotného vymezení pojmu právní odpovědnosti, k němuž J. Macur ve své práci dospěl.

¹ Macur J., Odpovědnost a zavinění v občanském právu. Brno: UJEP, 1980

2. DISKUSE O POJMU PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI

Když si v roce 1956 V. Knapp položil otázku „co je to vlastně občanskoprávní odpovědnost?“² a vzápětí se na ni pokusil odpovědět, asi netušil, že jeho názory odstartují rozsáhlou teoretickou diskusi týkající se pojmu právní odpovědnosti, která ani po téměř padesáti letech nebude uzavřena. Knapp nebyl jistě prvním autorem, který by se zabýval problematikou právní odpovědnosti, ale v podstatě se jako první pokusil formulovat ucelený názor na její podstatu a odpovědět na otázku, co je to právní odpovědnost.

Do diskuse na téma pojmu právní odpovědnosti, jejíž podstatou je snaha vymezit odpovědnost jako obecný právní pojem společný všem jednotlivým odpovědnostním institutům, se postupně zapojila celá řada autorů, mezi nimiž nechybí ani jména nejvýznamnějších právních vědců v oblasti občanského práva druhé poloviny dvacátého století, v této souvislosti lze připomenout zejm. práce Š. Lubyho³, M. Knappové⁴, J. Švestky⁵, J. Eliáše⁶ a v neposlední řadě i J. Macura.

V české právní vědě vždy výrazně převažovalo tzv. sankční pojetí právní odpovědnosti (výjimku představují především názory V. Knappa), pro něž je charakteristické, že odpovědnost chápe důsledně jako sekundární (sankční) následek protiprávního jednání a odmítá možnost, že by právní odpovědnost mohla existovat v době před porušením právní povinnosti. Sankční pojetí právní odpovědnosti spojuje právní odpovědnost s uplatněním sankcí, které vznikají v důsledku porušení původní (primární) právní povinnosti a zatěžují protiprávně jednajícím subjekt nepříznivými právními následky, které před porušením povinnosti neměl.

Skutečnost, že v české právní vědě výrazně převládá názor o sankční povaze právní odpovědnosti, však neznamená, že by právní odpovědnost byla také jednotně chápána a vymezována. Naopak, i přes shodu v některých základních otázkách, existuje mnoho dalších otázek spojených s pojmem právní odpovědnosti, ve kterých se názory jednotlivých autorů značně odchyľují; mezi výše uvedenými autory dokonce nelze nalézt ani dva, jejichž názory na pojem právní odpovědnosti by byly zcela shodné.

Mezi představiteli sankčních koncepcí je ústřední a současně nejvíce spornou otázkou, jaký je vztah odpovědnosti a sankce, resp. zda je sankce pojmem shodným s pojmem odpovědnost, či zda je pojmem širším. Právě na objasnění této otázky zaměřil zvýšenou pozornost J. Macur při svých úvahách o pojmu právní odpovědnosti.

3. POJEM PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI PODLE J. MACURA

J. Macur vstoupil do diskuse o pojmu právní odpovědnosti v době, kdy tato diskuse trvala již téměř tři desítky let, a jako zastánce sankčního pojetí právní odpovědnosti navázal na názory, které před ním vyslovil zejm. Š. Luby a M. Knappová.

² Knapp V. Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo, I., 1956, s. 66 an.

³ Luby Š. Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I. Bratislava, 1958

⁴ Knappová M. Povinnost a odpovědnost v občanském právu. Praha: ČSAV, 1968 (nové vydání Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003)

⁵ Švestka J. Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha, 1966

⁶ Eliáš J. Společensko-ekonomické základy socialistického občanského práva. Praha: Akademia, 1970

Podle Š. Lubyho je právní odpovědnost povinnost vznikající porušením právního vztahu, jedná se o povinnost sekundární, která ke svému vzniku vyžaduje existenci primární povinnosti a její porušení. Rozdíl mezi odpovědností (tj. odpovědností povinností) a jinou závazkovou povinností spatřuje Luby v jejich cíli, zatímco cílem původní závazkové povinnosti je realizace původních hospodářských cílů stran, odpovědnost sleduje cíle reparační, satisfakční, případně represivní. Z hlediska vztahu odpovědnosti a sankce pak Luby dospívá k závěru, že občanskoprávní odpovědnost je totéž, co občanskoprávní sankce a totéž, co odpovědnostní (sankční) povinnost.⁷ Luby tedy mezi oběma pojmy nečiní žádné rozdíly, v jeho pojetí odpovědnost a sankce zcela splývají.

M. Knappová je také zastánkyní sankčního pojetí právní odpovědnosti, její pojetí se však v některých směrech od koncepce Lubyho odlišuje. Knappová ještě dříve, než vymezila pojem právní odpovědnosti, podrobila důkladné analýze pojem právní povinnosti, pojem následků porušení právní povinnosti a pojem právní sankce.⁸ Na základě této analýzy Knappová dospěla k závěru, že za sankci je v občanském právu třeba považovat následující případy následků porušení právní povinnosti:

1. změna primární povinnosti co do její dospělosti,
2. vznik nové (sekundární) povinnosti,
3. přechod nebezpečí nahodilé zkázy, ztráty a poškození věci,
4. neplatnost právního úkonu,
5. ztráta práva, resp. skutečnost, že právo, jež by jinak vzniklo, nevznikne.

Po vymezení právní sankce přistupuje Knappová k řešení otázky pojmu právní odpovědnosti. Knappová především zkoumá, zda lze odpovědnost ztotožnit se sankcí, či zda jsou odpovědností pouze některé případy sankce. Východisko vidí Knappová ve vztahovosti (relativnosti) odpovědnosti. Za základ svých úvah bere myšlenku, že odpovědnost nemůže být odpovědností vůči nikomu, ani odpovědností vůči sobě samému. Odpovědnost tedy nutně předpokládá existenci subjektu, který je z ní oprávněn a pochopitelně také subjektu, který je z ní povinen. Z tohoto důvodu se Knappová domnívá, že právní odpovědnost je sama povinností, povinností sekundární, která je k primární povinnosti vždy povinností následnou a vzniká jako následek jejího porušení.

Na tomto základě Knappová dovozuje, že z různých případů občanskoprávních sankcí má charakter odpovědnosti pouze jediný (v praxi ovšem zdaleka nejčastější), a to vznik nové, sekundární povinnosti. Platí tedy, že sankce je pojmem širším než odpovědnost, nikoli každá sankce je odpovědností. Z pojmu odpovědnosti Knappová vylučuje případy změny primární povinnosti co do její dospělosti, přechodu nebezpečí nahodilé zkázy, ztráty a poškození, neplatnosti právního úkonu a ztráty práva, resp. skutečnosti, že právo, jež by jinak vzniklo, nevznikne.⁹

⁷ Luby Š. in op. cit. sub 3, s. 43

⁸ podrobně Knappová M. in op. cit. sub 4, s. 180-197

⁹ Knappová M. op. cit. sub 4, s. 197-198

J. Macur ve svých úvahách o pojmu právní odpovědnosti uplatnil systémově-strukturní přístup, který vede k závěru, že právní odpovědnost je v platném právu unitárním systémem, což vyžaduje jednak odhalit jednotící princip této struktury, který vyjádří její základní kvalitu, jednak respektovat stupňovitou strukturu tohoto systému, který je tvořen samostatnými komponenty, opět složitě strukturovanými.

Za základní, jednotící princip společný každé právní odpovědnosti v systému práva považuje Macur její sankční charakter, který vyjadřuje negativní reakci společnosti na porušení či ohrožení práva zatížením narušitele nepříznivými následky v podobě právních sankcí. S tím souvisí i vymezení základní a nejdůležitější funkce právní odpovědnosti, kterou je funkce preventivní, taktéž společná všem druhům právní odpovědnosti a prostupující celou její strukturu.

Macur se svými názory zařadil mezi zastánce sankčního pojetí odpovědnosti, s ohledem na stav diskuse o tomto pojmu, zejm. s ohledem na názory Knappové, zaměřil následně pozornost ke zkoumání vztahu odpovědnosti a sankce a hledal odpověď na otázku, zda je právní sankce širším pojmem než právní odpovědnost.

Macur v této souvislosti především zkoumá, jaký je mechanismus právní regulace sankční povinnosti na jedné straně a odpovědnostní povinnosti na straně druhé.

Za základ svých úvah bere Macur poznatek, že objektivní právo působí ve společnosti vždy prostřednictvím určitých právních vazeb. Tyto právní vazby mohou být buď silnější a užší (v tomto případě nabývají charakter právních vztahů; jedná se o vazby mezi konkrétním právem a konkrétní povinností, popř. jedním elementem konkrétním a jedním abstraktním) nebo tyto vazby mohou být slabší a volnější (jde o vazby mezi abstraktním právem a abstraktní povinností).

Podle Macura platí, že pokud sankce znamená zatížení subjektu, na nějž sankce dopadá, určitými nepříznivými následky, pak tyto nepříznivé následky se musí projevit v právní formě. Touto právní formou pak může být pouze subjektivní povinnost, totiž povinnost snášet takové nepříznivé následky. Tato subjektivní povinnost má nutně relační charakter a uskutečňuje se vždy v rámci určité právní vazby, ať již jde o vazbu silnější a užší (pak této povinnosti odpovídá právo konkrétního subjektu), anebo jde o slabší a volnější právní vazbu (pak je tato povinnost ve vztahu k množině konkrétně neurčených subjektů). Z uvedeného Macur dovozuje, že všechny sankce jsou z tohoto pohledu stejné povahy, ve všech případech tedy mají formu subjektivní povinnosti.

Na základě uvedené argumentace Macur dochází k závěru, že uplatnění právní odpovědnosti a právní sankce spadá v jedno. Naopak nelze dokázat uplatnění takových sankcí, které by za následek vznik odpovědnosti neměly. Macur řadí mezi sankce mající za následek vznik odpovědnosti také neplatnost právního úkonu, skutečnost, že právo, které by jinak vzniklo nevznikne, změnu primární povinnosti co do její dospělosti i přechod nebezpečí nahodilé zkázy, ztráty a poškození věci.¹⁰

Na otázku, zda sankce a odpovědnost jsou jedno a to samé, však Macur závěrem odpovídá, že naprostá shoda mezi nimi není. Sankce je podle něj určitým ustanovením objektivního práva,

¹⁰ Macur J. op. cit. sub 1, s. 61-63

zatímco odpovědnost je právní postavení subjektu, který porušil právní povinnost a má snášet nepříznivé následky stanovené sankční normou.¹¹

4. ZÁVĚR

Prof. Macur svou prací o právní odpovědnosti posunul diskusi o tomto pojmu výrazným způsobem vpřed.

Úvahy o sankčním pojetí právní odpovědnosti, které v české právní vědě vždy převažovalo, obohatil Macur o závěry týkající se mechanismu právní regulace sankce a odpověď na otázku, zda v civilním právu existují takové sankce, které nemají odpovědnostní charakter.

Tím se ovšem význam Macurova díla o právní odpovědnosti ani zdaleka nevyčerpává, jak bylo uvedeno již v úvodu, Macur ve své práci provedl komplexní a systematické zpracování problematiky tohoto právního pojmu, v jehož rámci analyzoval nejen pojem samotné právní odpovědnosti, ale také řadu dalších právních pojmů a institutů, které s pojmem právní odpovědnosti souvisí.

Úvahy, myšlenky a právní závěry, které prof. Macur ve své práci o právní odpovědnosti prezentoval, stále jsou a zřejmě i zůstanou trvalou součástí „zlatého fondu“ české právní vědy v oblasti občanského práva hmotného.

Literatura:

- Macur J., Odpovědnost a zavinění v občanském právu. Brno: UJEP, 1980
- Knapp V. Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo, I., 1956, s. 66
- Luby Š. Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I. Bratislava, 1958
- Knappová M. Povinnost a odpovědnost v občanském právu. Praha: ČSAV, 1968

Kontaktní údaje na autora – email:

Jiri.Handlar@law.muni.cz

¹¹ Macur J. op. cit. sub 1, s. 63